

Regionalna struktura Hrvatske

Socioekonomske osnove strukturiranja

Milan Vresk*

U ovom radu iznijeti su rezultati analize socioekonomske strukture Hrvatske 1991. godine. Analiza je provedena po novim općinama i upravnim gradovima. Za mjerenje stupnja socioekonomske preobrazbe uzete su dvije varijable: udio poljoprivrednog stanovništva, udio zaposlenih radnika van vlastitih zemljišnih posjeda, te njihov međuzavisni odnos. Razlike u stupnju socioekonomske preobrazbe mjerene su izračunavanjem odstupanja od prosjeka za Republiku Hrvatsku. Rezultat analize je regionalna diferencijacija Hrvatske prema stupnju socioekonomske preobrazbe.

Ključne riječi: socijalna struktura, deagrarizacija, socijalno prestrukturiranje, regionalizacija.

Regional Structure of Croatia. Socioeconomic Basis of the Structuring.

In this paper the results are given of an analysis of the socioeconomic structure of Croatia in 1991. The analysis was carried out according to new municipalities and administrative towns. Two variables were studied in order to measure the level of socioeconomic reformation: the share of the agricultural population; the share of workers employed outside their own agricultural smallholdings/households, and their mutual relation. The differences in the level of socioeconomic reformation were measured by calculating deviations from the average for the Republic of Croatia. The result of the analysis showed the regional differentiation of Croatia according to the level of socioeconomic.

Key Words: social structure, deagrization, social restructuring, regionalization.

UVOD

U toku svog razvoja geografija, kao i uostalom i druge znanstvene discipline, doživljava značajne promjene. One su izražene u teoretskom konceptu i metodologiji. Čini nam se da se u razvoju moderne geografije najupečatljivije promjene vrše od sredine našeg stoljeća. To je vrijeme kritike »tradicionalne« i razvoja »nove geografije«. Tradicionalna geografija težište interesa je imala u regionalnoj geografiji, koja se tokom 19. i 20. stoljeća razvijala po idejama Rittera, Hettnera, Vidas de la Blache, Hartshornea i drugih geografa. »Nova geografija« težište svog interesa stavlja na opću geografiju razvijajući pritom prostorni, te potom i ekološki koncept. Svoju metodologiju »nova geografija« temelji na filozofiji pozitivizma i primjeni Znanstvene metode.

* Dr. sc., red. prof., Geografski odsjek, Prirodoslovno-matematički fakultet, Marulićev trg 19, 10 000 Zagreb, Hrvatska.

Tradicionalna, horološka, regionalna geografija, zbog svojih konceptijskih i metodoloških slabosti, doživjela je kritiku pa i postepeno napuštanje. Ona zbog svoje izrazite deskripcije i nije imala znanstveni karakter. Njezina vrijednost došla je najviše do izražaja u informacijskoj i obrazovnoj sferi.

Međutim, 80-ih godina u svjetskoj geografiji javlja se potreba i razvija ideja o »novoj regionalnoj geografiji«. Ona počiva na novim teoretskim osnovama i drugačijem poimanju regije.

U ovom radu ukratko ćemo prikazati pojavu, razvoj i kritike, kako smo je uvjetno nazvali, tradicionalne regionalne geografije te ukazati na nove ideje o regiji i regionalizaciji. Povezano s potonjim, pokušat ćemo izvršiti regionalizaciju Hrvatske na osnovi socioekonomskih obilježja, odnosno postignutog stupnja deagrarizacije.

TRADICIONALNA REGIONALNA GEOGRAFIJA: POJAVA, RAZVOJ, KRITIKA

Podjela geografije na opću i posebnu (regionalnu) javlja se gotovo od početka njezinog razvoja. Zapaža se već u radovima antičkih geografa, ali će do punog izražaja doći u 19. stoljeću. Tada su stvoreni temelji regionalne geografije. Smatra se da je glavni temeljitelj regionalne geografije njemački geograf C. Ritter.

Mora se naglasiti da je Ritter, kao uostalom i drugi istraživači u Njemačkoj, razrađujući svoj koncept geografije bio pod jakim utjecajem filozofije racionalizma (Descartesa, Leibniza, Herdera, Kanta itd.). Francuski i britanski geografi bili su istovremeno pod jačim utjecajem prosvjetiteljstva, a američki pod utjecajem pragmatizma.

Prilivaajući »Gestalt« teoriju Ritter zemlju tretira kao »cjelinu« (koja je više od sume njezinih dijelova). Polazeći od takvog pristupa iskovao je i pojam »Erdkunde« (znanost o Zemlji). Površina Zemlje nije, međutim, homogena. Ona je heterogena po prirodnim obilježjima i po obilježjima stanovništva, koje je segmentirano u društva. Između čovjeka i prirode postoji organsko jedinstvo. U njihovom međusobnom odnosu do izražaja dolazi stalna adaptacija ljudi prirodnim obilježjima, što rezultira nastankom prostorne cjeline, koja ima svoj identitet, a to je regija. Ovakva regija je, dakle, jedinstvena i neponovljiva cjelina. Po svom karakteru ona je holološka jedinica¹. Horološke jedinice mogu se sistematizirati prema veličini u hijerarhijski sistem (Beck, 1979).

I u našem stoljeću pojedine geografske škole razvijale su koncept regionalne geografije. To se posebno odnosi na francusku i njemačke škole.

Kako je već dobro poznato, francuska geografska škola pod vodstvom Vidal de la Blacha njegovala je posibilistički pristup u proučavanju odnosa čovjeka i prirodne okoline (milieu). Prema Vidalu čovjek s prirodom čini nedjeljivo jedinstvo. Ljudske zajednice prilagodavaju svoj način života (genres de vie) prirodnoj okolini (milieu). Prilagodavanjem načina života nastaju specifične socijalne grupe čije se djelovanje ispoljava u fizionomiji Zemljine površine, odnosno pejzažu (Vidal de la Blache, 1911).

Veliki utjecaj u razvoju tradicionalne regionalne geografije imao je njemački geograf A. Hettner između dva svjetska rata. On je također pod utjecajem filozofije racionalizma, a naročito pod utjecajem Kanta, odnosno tzv. neokantizma. Hettner

prihvaća »Gestalt« teoriju kao okvir promatranja, ali umjesto »cjelini« veću pažnju pridaje »dijelovima« te cjeline. Dijelovi cjeline su »Länder« (zemlje, regije). S obzirom na to on je, za razliku od Rittera (Erdkunde), iskovao pojam »Länderkunde« (u svijetu: regionalna geografija). Zadatak regionalne geografije prema Hettneru je izdvajanje horoloških jedinica koje se odlikuju individualnim karakteristikama kao rezultata međusobnog djelovanja prirodnih i društvenih faktora na Zemljinoj površini. Zemljina površina se, po njemu može diferencirati na sustav horoloških jedinica, koje je on nazvao: Erdteile, Länder, Landschaften i Ortlichkeiten (Hettner, 1927).

Razvijajući regionalnu geografiju pojedine geografske škole i pojedinci davali su ovom dijelu geografije temeljno značenje. Regionalnoj geografiji pripisivali su sintetički karakter koji povezuje sve geografske discipline osiguravajući tako »jedinstvo« čitave struke. I zaista, sve do sredine našeg stoljeća regionalna geografija je imala temeljno značenje u geografiji. Iz Europe njezin razvoj prenijet je i u Ameriku (Hartshorne, 1939), kao i u druge dijelove svijeta.

Primjena i razvoj regionalne geografije tekla je u dva smjera. Jedan je informacijsko-obrazovni, a drugi znanstveni. U prvom slučaju se preko enciklopedija, školskih udžbenika i drugih knjiga težilo obrazovati, odnosno upoznati o »zemljama i ljudima«, kako se često naglašavalo. U okviru drugog smjera istraživači su, tražeći znanstvene metode, pokušavali vršiti regionalizacije Zemljine površine.

Regionalna geografija je postepeno došla u krizu, koja kulminira sredinom stoljeća. Ona je uvjetovana subjektivnim teškoćama kao i objektivnim prilikama. U informacijsko-obrazovnom smjeru najveći problem javio se u selekcioniranju informacija. U znanstvenom smjeru veliki problem, između ostalog, javio se u metodologiji sintetiziranja, odnosno diferenciranja. Regionalna geografija je zbog toga bila opterećena deskripcijom, inventarizacijom i klasifikacijom. Ona je, pored toga, bila opterećena i prirodnim determinizmom i historizmom. Vrijednost regionalnoj geografiji smanjivale su i objektivne prilike. To je razvoj tehnike i tehnologije koje su smanjivale ovisnost društva od neposrednih prirodnih izvora, te jačanje globalnih procesa. Industrijalizacija, deindustrijalizacija, reindustrijalizacija, urbanizacija, deurbanizacija su historijski i globalni procesi. Oni djeluju na taj način da polariziraju ekonomski razvoj, diverzificiraju socijalne strukture i procese, a istovremeno homogeniziraju pejzaž. U takvim prilikama nužno je došlo do promjene u konceptu regije i regionalizacije.

NOVA REGIONALNA GEOGRAFIJA

Kritika koncepta tradicionalne geografije koja je temeljena na regionalnoj geografiji najranije je počela u Americi. Posebno se to odnosi na koncept geografije koju je Hartshorne (1939) zastupao naslanjajući se na Hettnera i njegove ideje. »Nova« geografija koja se u Americi razvija od sredine stoljeća počiva na filozofiji pozitivizma, težište stavlja na opću geografiju, a prednost daje općoj geografiji.

Sa zakašnjenjem od desetak godina slično se dogodilo i u Europi. Regionalna geografija se, štoviše, napušta i u školi s time da se uvodi novi koncept geografije u školi.

Međutim u novije vrijeme, pogotovo 80-tih godina, u geografiji se počeo mijenjati odnos prema regionalnoj geografiji. Na njega su utjecale unutrašnje potrebe i vanjski

faktori. To su s jedne strane potrebe za sintetičkim geografskim pristupima, a s druge strane su to globalni procesi i regionalni pokreti, odnosno regionalizmi. S obzirom da počiva na novim teorijskim osnovama i novom poimanju regije u literaturi se za takvu regionalnu geografiju rabi epitet »nova« (Trift 1991; Hohnston, Hauer, Hoekvelt, 1990).

Razvoj »nove regionalne geografije« temelji se na novim teorijama. S obzirom na to mijenja se pojam regije i metode regionalizacije. Kako je već rečeno, koncept regije kao organske, uniformirane i neponovljive prostorne cjeline, nastale prilagodavanjem ljudskih zajednica prirodnoj osnovi, zanemaruje se i napušta. Težište poimanja regije stavlja se na socijalne strukture i procese. Ranije značenje pojma »prirodna osnova« zamjenjuje pojam »socijalna struktura«. To, međutim, ne znači da se vrijednost prirodne osnove posve isključuje, već dobiva kontekstualno značenje (Paasi, 1986; Bahrenberg, 1993).

Mora se, međutim, naglasiti da do sredine devedesetih godina nije razrađen jedan općeprihvaćeni koncept »nove regionalne geografije«. Štoviše, nekoliko analitičara utvrdilo je da danas u svijetu postoje tri, odnosno četiri koncepta nove regionalne geografije. Ovom prilikom izdvojit ćemo mišljenje A. Gilbert (1988), koja govori o tri pristupa poimanju regije, odnosno regionalizacije. Prvo shvaćanje je ono po kojem je regija prostor kulturne identifikacije. Ovo mišljenje zastupaju humanistički geografi naslanjajući se na epistemologiju, ontologiju i metodologiju hermeneutike. Strukturalisti i zastupnici teorije sistema regije tretiraju kao lokalni odgovor na svjetske, odnosno globalne kapitalističke procese. I treći pristup koji se naslanja na ideje teorije inovacija G. Hägerstranda i teoriju strukturiranja A. Giddensa, regiju tretira kao medij, odnosno arenu socijalnih interakcija (Gilbert, 1988). Pored navedenih pristupa valja istaći i mišljenje zastupnika realizma koji lokalne i regionalne razlike tretiraju kao posljedicu prostornih efekata ekonomskog restrukturiranja.

Pored navedenih znanstvenih pristupa regiji i regionalizaciji u novije su vrijeme u svjetskoj literaturi sve prisutnije i političke regionalizacije (Bahrenberg, 1993)².

Treba svakako naglasiti da se teoretičari dosad nisu usaglasili o jednom općeprihvatljivom konceptu »nove regionalne geografije«. No, složili su se da dosadašnji koncept više nije održiv (Trift, 1991; Johnston, Hauer, Hoekvelt, 1990).

Smatramo nužnim spomenuti da postoje ideje koje nude »srednji put« između »stare« i »nove« regionalne geografije (Holmen, 1955).

REGIONALNA STRUKTURA HRVATSKE

Dosadašnje regionalizacije Hrvatske uglavnom su počivale na tradicionalnom konceptu po kojem je regija homogena cjelina, čija se homogenost dovodi u vezu s međusobnim odnosom ljudskih zajednica i prirodne osnove. Međutim, i u Hrvatskoj pod utjecajem vanjskih faktora smanjivala se ovisnost života ljudi o neposrednoj prirodnoj okolini. Pod utjecajem općih socioekonomskih procesa od kojih mnogi imaju globalni karakter, homogenizira se pejzaž, a diverzificira socijalna struktura.

Ovim radom želimo skrenuti pozornost na nove pristupe regionalizaciji i regionalnoj geografiji. S tim ciljem pokušat ćemo izvršiti regionalizaciju Hrvatske na osnovi socioekonomskih obilježja.

Socioekonomske osnove regionalnog diferenciranja. Kako je već rečeno, socijalne strukture se mijenjaju djelovanjem složenih socioekonomskih procesa. Među njima svakako treba izdvojiti industrijalizaciju, deindustrijalizaciju, reindustrijalizaciju, deagrarizaciju, urbanizaciju itd. Riječ je o, nazovimo ih, historijskim i svjetskim procesima. Navedeni procesi imaju primarno značenje u socijalnom restrukturiranju, a ne prirodna osnova. Stvorene socijalne strukture generiraju i nove socijalne procese.

Sa socijalnim restrukturiranjem postepeno se vrši homogenizacija pejzaža. Ona je najuočljivija u tipovima novoizgrađenih kuća, uređenjem okoline, oblikovanjem naselja itd. Međutim, nove socijalne strukture potiču razne socijalne akcije, koje se mogu zapaziti na lokalnoj, regionalnoj i nacionalnoj razini. One odražavaju reakcije socijalnih struktura u odnosu na okolinu, političku, ekonomsku i druge oblike organizacije života. Regionalni pokret i (regionalizmi) koji se javljaju ne samo u Europi, već i u Hrvatskoj, jedan je primjer takvih reakcija.

U ovom radu regionalno diferenciranje izvršit ćemo na osnovi stupanja deagrarizacije. Stupanj deagrarizacije mjerit ćemo međusobnim odnosom dvaju socioekonomskih elemenata: udjela poljoprivrednog stanovništva, te udjela zaposlenog aktivnog stanovništva van vlastitih zemljišnih gospodarstava. Izbor navedenih varijabli uvjetovan je s dva razloga. Prvo, zbog toga što ove dvije varijable najvjernije ukazuju na stupanj deagrarizacije. Drugi razlog je dostupnost statističkih podataka za ove dvije pojave.

Pristup i metode diferenciranja. U regionalnom diferenciranju Hrvatske u ovom će radu biti primijenjen strukturalistički pristup. Njegova suština je u tome da diferenciranje vrši na osnovi određenih struktura, njihovih obilježja i razlika u odnosu na šire, opće strukture neke pojave. U ovom radu, kako je već rečeno, težište se stavlja na socijalne strukture i to one koje pokazuju određeni stupanj društveno-ekonomskog razvoja. Za određivanje ovog stupnja izabrane su dvije varijable i njihov međuzavisni odnos. To su udio poljoprivrednog stanovništva i udio zaposlenih radnika van vlastitih zemljišnih posjeda u ukupnom aktivnom stanovništvu.

Udio poljoprivrednog, odnosno nepoljoprivrednog stanovništva najdirektniji je pokazatelj stupnja deagrarizacije svake zemlje. Tokom vremena on se postepeno smanjuje, ovisno o dinamici i mogućnostima zapošljavanja van zemljišnih posjeda. Na taj način vrši se socijalno prestrukturiranje i nastaju nove socijalne strukture. Deagrarizacija je globalni i svjetski proces. Ona uvjetuje socijalnu diferencijaciju, pojačane socijalne akcije, promjene u vrednovanju kuće, stana, naselja, okoline, zemljišta itd. Nove socijalne strukture uvjetuju, dakle, nove prostorne procese, koji se odražavaju i u pejzažu.

U navedenoj analizi koristit će se podaci popisa stanovništva 1991. godine. To su podaci o poljoprivrednom stanovništvu i zaposlenim radnicima. Prostorne jedinice analize su nove općine i, nazovimo ih, upravni gradovi, te županije. Analiza ima nekoliko etapa. Najprije će se analizirati razlike u stupnju deagrarizacije, zatim razlike u stupnju zaposlenosti aktivnog stanovništva, da bi se potom prostor Hrvatske diferencirao na osnovi međuzavisnosti obe varijable.

Analiza polazi od, kako je napomenuto, općih struktura, koje dobivamo izračunavanjem aritmetičkih sredina, a strukturne razlike po općinama, izračunavan-

jem odstupanja od njih. U ovom slučaju mjera odstupanja uzeta je standardna devijacija (SD). Prema tome postupak diferenciranja izlazi:

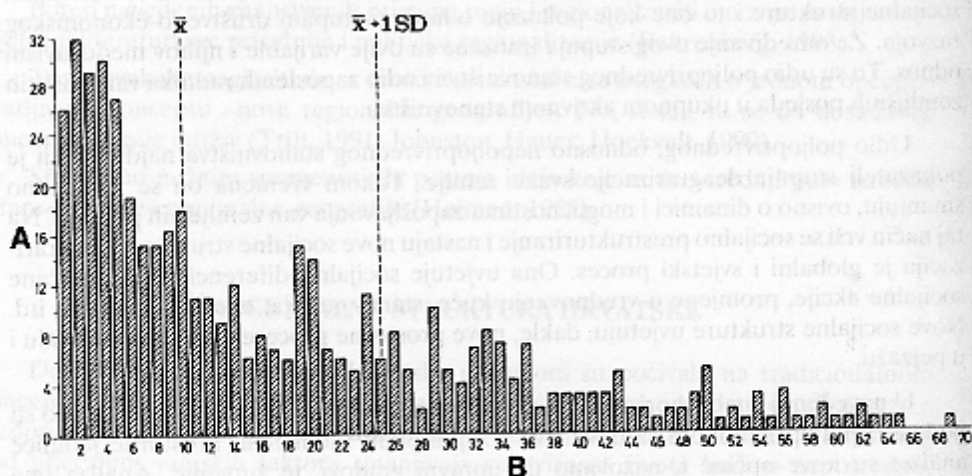
$$I = x \pm SD$$

Sintetička diferencijacija Hrvatske izvršit će se po složenijem modelu (Tab. 1). On u analizu uključuje obe spomenute varijable u njihovom međuzavisnom odnosu s time da također koristi vrijednost odstupanja od srednjih vrijednosti, kao mjeru diferenciranja. Ovaj model omogućava izdvajanja četiri tipa struktura (A, B, C i D).

Tab. 1. Model diferenciranja socioekonomskih struktura Hrvatske 1991. godine

% poljoprivrednog stanovništva	% radnika	
	općina $> \bar{x}$ RH	općina $< \bar{x}$ RH
općina $< \bar{x}$ RH	A	B
općina $> \bar{x}$ RH	C	D

Rezultati analize. Analizu stupnja deagrarizacije Hrvatske po općinama izvršili smo, kako je rečeno, izračunavanjem odstupanja udjela poljoprivrednog stanovništva od prosjeka za RH, mjereći ga standardnom devijacijom. Pri tome treba napomenuti da je prosječni udio poljoprivrednog stanovništva u Hrvatskoj 1991. godine iznosio 9,1 %, a standardna devijacija 15,4 %. Od 1981. god. kada je iznosio 15,3 % prosječni udio poljoprivrednog stanovništva smanjio se za 60 %, te je dosegao stupanj srednje razvijenih zemalja. Međutim, visoki iznos standardne devijacije ukazuje na velike razlike u

Sl. 1. Broj općina Republike Hrvatske prema postotnom udjelu poljoprivrednog stanovništva 1991. godine (A – broj općina, B – %)

Fig. 1 Number of municipalities in the Republic of Croatia in 1991 according to share of the agricultural population (A – number of municipalities, B – %)

stupnja deagrarizacije općina. I zaista, udio poljoprivrednog stanovništva kreće se od 0,21 do 68,91 % (Sl. 1). Treba istaći da u 214 ili 43,9 % općina udio poljoprivrednog stanovništva niži je od prosjeka za Hrvatsku. Ovo odstupanje od prosjeka unutar je vrijednosti jedne standardne devijacije. Istovremeno 30,1 % općina ima pozitivno odstupanje od prosjeka i do jedne SD. Međutim, Hrvatska još uvijek ima izrazito agrarnih općina. Na to upućuje podatak da u 48 općina udio poljoprivrednog stanovništva nadvisuje prosjek i za preko dvije SD (Tab. 2).

Tab. 2. Udio poljoprivrednog stanovništva RH po općinama i upravnim gradovima 1991. godine – odstupanja od prosjeka RH

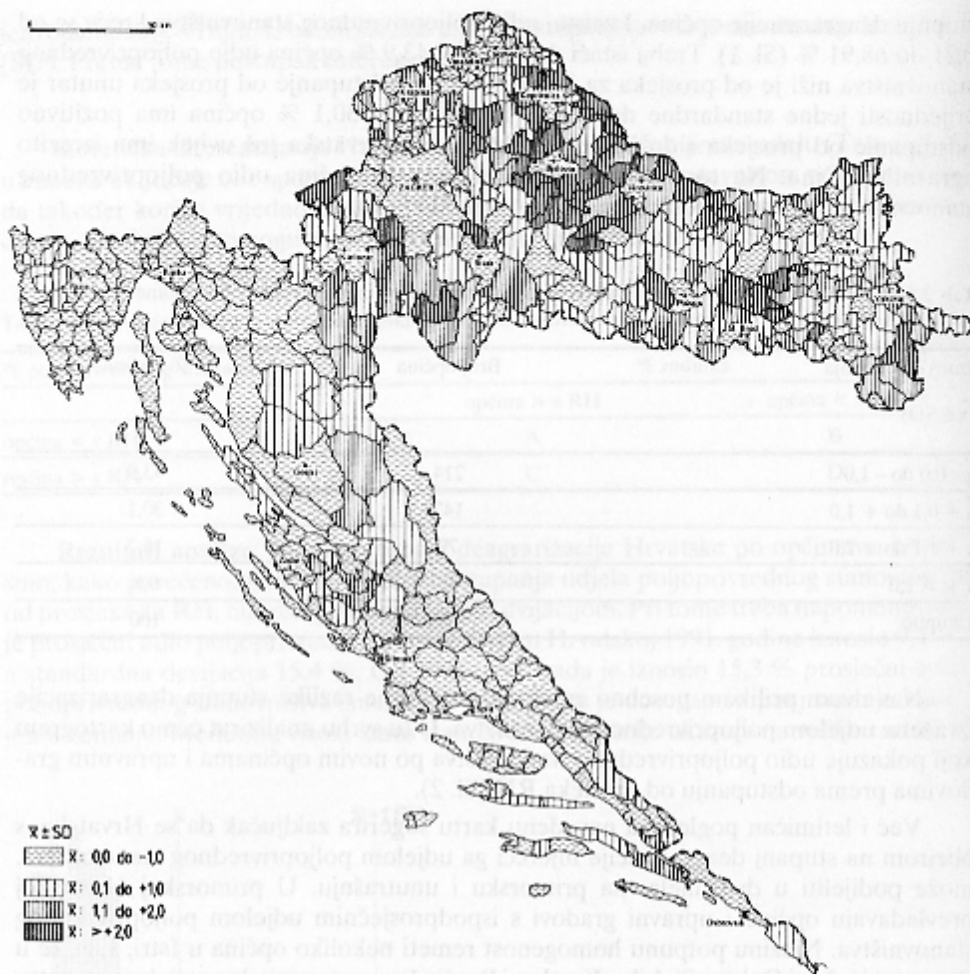
Iznos odstupanja ($\bar{x} \pm SD$)	Broj općina	% općina
$\bar{x} - 0,0$ do $- 1,0$	214	43,9
$\bar{x} + 0,1$ do $+ 1,0$	147	30,1
$\bar{x} + 1,1$ do $+ 2,0$	79	16,2
$\bar{x} + > 2,0$	48	9,8
Ukupno	488	100

Nas ovom prilikom posebno zanimaju prostorne razlike stupnja deagrarizacije izražene udjelom poljoprivrednog stanovništva. U tu svrhu analizirat ćemo kartogram koji pokazuje udio poljoprivrednog stanovništva po novim općinama i upravnim gradovima prema odstupanju od prosjeka RH (Sl. 2).

Već i letimičan pogled na navedenu kartu sugerira zaključak da se Hrvatska, s obzirom na stupanj deagrarizacije mjereći ga udjelom poljoprivrednog stanovništva, može podijeliti u dva dijela: na primorsku i unutrašnju. U primorskoj Hrvatskoj prevladavaju općine i upravni gradovi s ispodprosječnim udjelom poljoprivrednog stanovništva. Njezinu potpunu homogenost remeti nekoliko općina u Istri, Lici, te u sjevernoj i južnoj Dalmaciji. Lika, Kordun i Banija čine zapravo jedan prijelazni prostor između dvije velike cjeline. Istra, Kvarner i najveći dio Gorskog kotara čine u Hrvatskoj najveću deagrariziranu zonu. Poslije nje takav karakter ima srednja Dalmacija.

U unutrašnjoj Hrvatskoj prevladavaju općine s natprosječnim udjelom poljoprivrednog stanovništva. Štoviše, u njoj znatan broj općina ima visoki udio poljoprivrednog stanovništva, s odstupanjima od prosjeka za jednu pa i preko dvije SD. Posebno se to odnosi na općine Podravine, Kalnika, Bilogore i zapadne Slavonije. U Međimurju, Hrvatskom zagorju i gornjoj Posavini znatan broj općina ima ispodprosječan udio poljoprivrednog stanovništva. Slično strukturno obilježje ima i istočni sektor Istočne Hrvatske. Općenito se može reći da najviši stupanj deagrarizacije u unutrašnjoj Hrvatskoj imaju općine s jačim centrima rada.

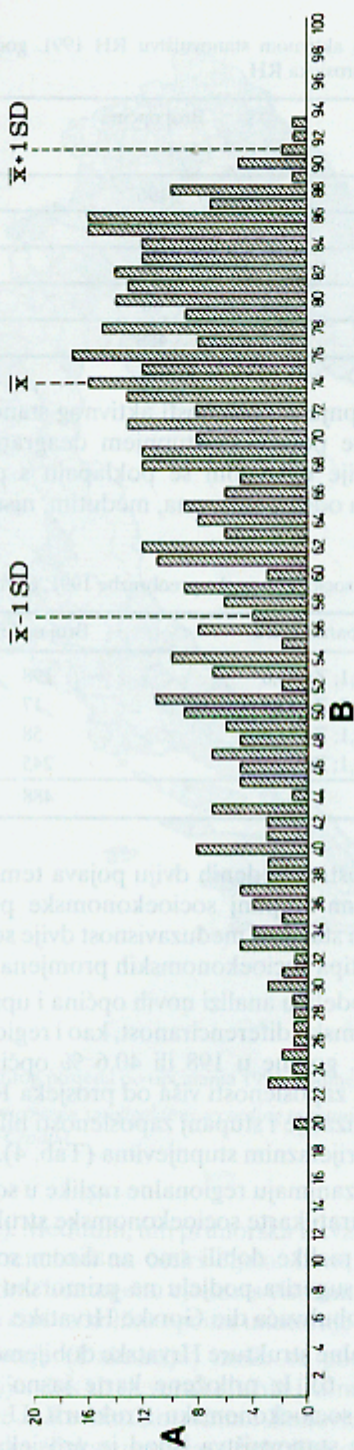
Deagrarizacija, odnosno smanjivanje udjela poljoprivrednog stanovništva najdirektnije ovisi o zapošljavanju izvan vlastitih zemljišnih posjeda. Stoga nam je udio zaposlenih radnika u aktivnom stanovništvu značajan pokazatelj socioekonomskih promjena.

Sl. 2. Poljoprivredno stanovništvo Republike Hrvatske 1991. godine. Odstupanje od prosjeka za RH.

Fig. 2. Agricultural population of the Republic of Croatia in 1991. Deviation from average for the Republic of Croatia.

Prosječni udio zaposlenih u ukupnom aktivnom stanovništvu iznosio je u Hrvatskoj 1991. godine 73,6 %, a standardna devijacija 16,7 %. Raspon udjela zaposlenih radnika po općinama bio je velik. Kretao se između 19 % i 93 % (Sl. 3). Analiza odstupanja stupnja zaposlenosti po općinama pokazala je da 40,2 % općina ima natprosječan stupanj zaposlenosti. Međutim, niti u jednoj općini odstupanje nije veće od jedne standardne devijacije (Tab. 3). Negativna odstupanja su, međutim, veća. U 50 općina ona iznose preko dvije SD.

Sl. 3. Općine Republike Hrvatske prema udjelu radnika zaposlenih van vlastitih posjeda od ukupnog aktivnog stanovništva (A – broj općina, B – % radnika).

Fig. 3 Municipalities in the Republic of Croatia according to the share of workers, employed outside their own smallholding, in the total active population (A – number of municipalities, B – % workers).

Tab. 3. Udio zaposlenih radnika u aktivnom stanovništvu RH 1991. godine po općinama i upravnim gradovima – odstupanje od prosjeka RH

Iznos odstupanja ($\bar{x} \pm SD$)	Broj općina	% općina
$x + > 1,0$	196	40,2
$x - 0,1$ do $- 1,0$	147	30,1
$x - 1,1$ do $- 2,0$	95	19,5
$x - > 2,0$	50	10,2
Ukupno	488	100

Karta općina prema stupnju zaposlenosti aktivnog stanovništva Hrvatske vjerno potvrđuje međuzavisnost ove pojave sa stupnjem deagrarijacije (Sl. 4). Područja visokog stupnja deagrarijacije uglavnom se poklapaju s područjem višeg stupnja zaposlenosti. Postoje izvjesna odstupanja, ona, međutim, nisu velika.

Tab. 4. Općine i gradovi prema tipu socioekonomske preobrazbe 1991. godine

Tip	Odnos parametara	Broj općina	% općina
A	$Px < 9,1$; $Zx 73,6$	198	40,6
B	$Px < 9,1$; $Zx 73,6$	17	3,5
C	$Px > 9,1$; $Zx 73,6$	58	11,9
D	$Px > 9,1$; $Zx 73,6$	245	44,0
Ukupno		488	100,0

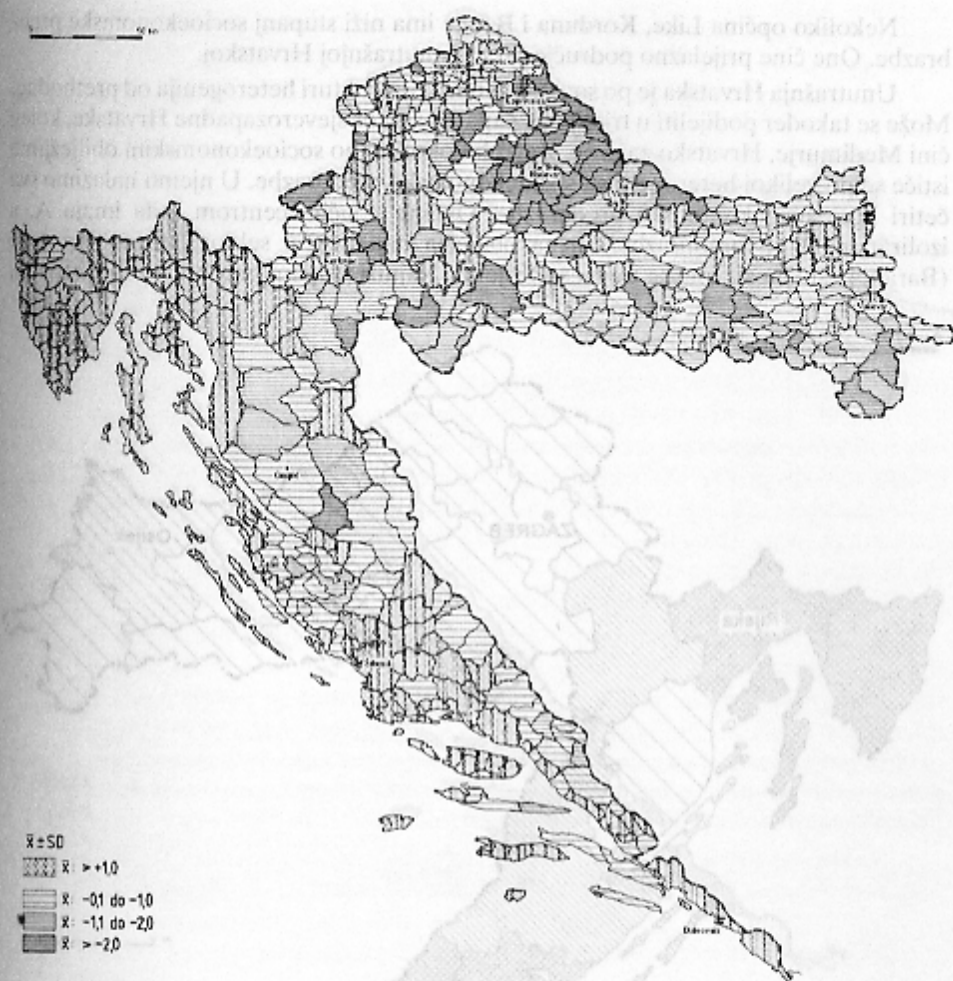
Upravo na međuzavisnosti navedenih dviju pojava temeljen je model diferenciranja Hrvatske s obzirom na stupanj socioekonomske preobrazbe. Kako je već navedeno (Tab. 1) model koji stavlja u međuzavisnost dvije socioekonomske varijable, omogućava izdvajanje četiri tipa socioekonomskih promjena.

Primjena navedenog modela u analizi novih općina i upravnih gradova ukazao je na njihovu veliku socioekonomsku diferenciranost, kao i regionalne razlike. Analiza je, naime, pokazala da je 1991. godine u 198 ili 40,6 % općina udio poljoprivrednog stanovništva bio niži, a stopa zaposlenosti viša od prosjeka RH (Tip A). Istovremeno 44 % općina stupanj deagrarijacije i stupanj zaposlenosti bili su niži od prosjeka (Tip D). Ostale općine bile su u prijelaznim stupnjevima (Tab. 4).

Nas ovom prilikom više zanimaju regionalne razlike u socioekonomskoj strukturi Hrvatske. Stoga ćemo analizirati karte socioekonomske strukture županija i općina.

Prvi uvid u regionalne razlike dobili smo analizom socioekonomske strukture županija (Sl. 5). Ona jasno sugerira podjelu na primorsku i unutrašnju Hrvatsku s prijelaznim područjem koje obuhvaća dio Gorske Hrvatske.

Podrobniju sliku regionalne strukture Hrvatske dobijemo analizom karte socioekonomskih tipova općina (Sl. 6). Iz priložene karte jasno je vidljivo da primorska Hrvatska ima najpovoljniju socioekonomsku strukturu. U najvećem broju njezinih općina udio poljoprivrednog stanovništva ispod je prosjeka, a stupanj zaposlenosti

Sl. 4. Radnici zaposleni van vlastitog posjeda po općinama 1991. godine. Odstupanja od prosjeka RH.

Fig. 4 Workers employed outside their own smallholding according to municipalities in 1991. Deviation from the average for the Republic of Croatia.

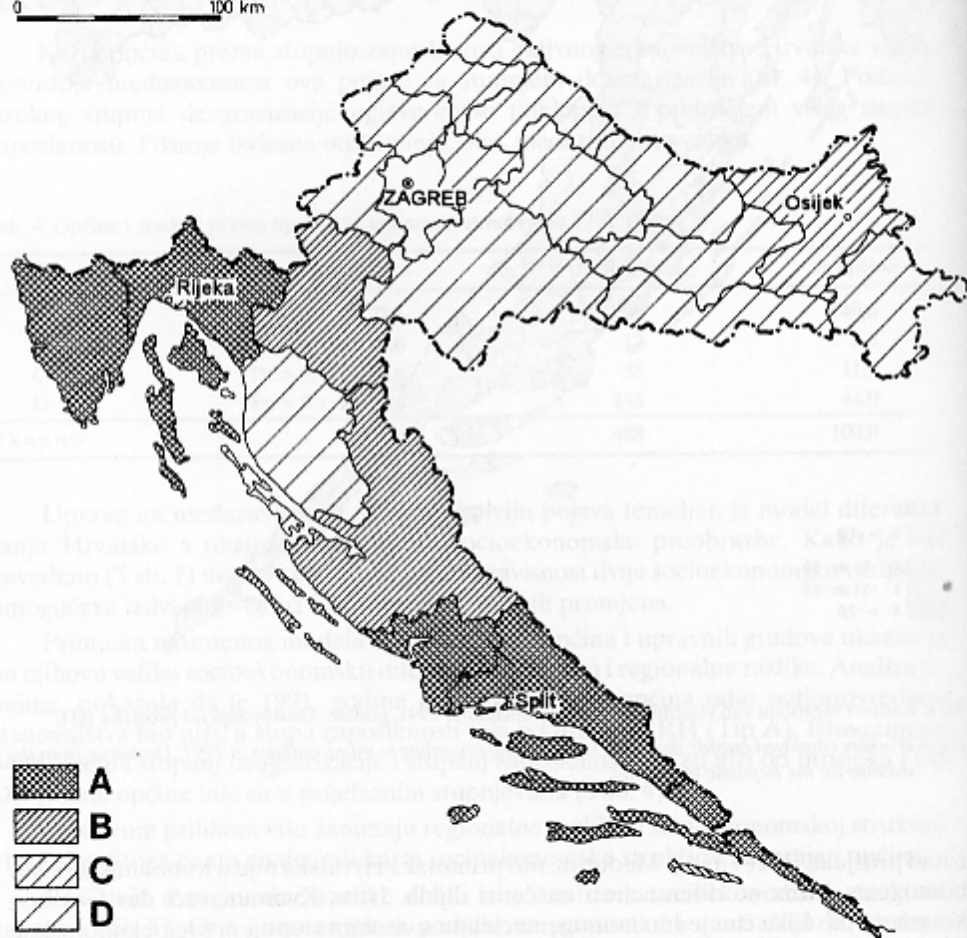
iznad prosjeka RH (Tip A). Međutim, niti primorska Hrvatska nije u tome smislu posve homogena. Može se diferencirati na četiri dijela, Istra, Kvarner, veći dio Gorskog kotara, te dio Like čini jednu homogenu cjelinu s visokim stupnjem socioekonomskog razvoja. U njemu iznimku čini nekoliko općina unutar Istre.

Južno hrvatsko primorje (Dalmacija) može se podijeliti u tri dijela: Srednja Dalmacija je najhomogenija, dok su sjeverna i južna Dalmacija heterogenije. U sjevernoj Dalmaciji neke općine u Ravnim kotarima i Bukovici imaju, naime, niži stupanj socioekonomske preobrazbe. Takav je slučaj s nekoliko općina južne Dalmacije.

Nekoliko općina Like, Korduna i Banije ima niži stupanj socioekonomske preobrazbe. One čine prijelazno područje prema unutrašnjoj Hrvatskoj.

Unutrašnja Hrvatska je po socioekonomskoj strukturi heterogenija od prethodne. Može se također podijeliti u tri dijela. Zapadni sektor sjeverozapadne Hrvatske, kojeg čini Međimurje, Hrvatsko zagorje, Zagreb i okolica, po socioekonomskim obilježjima ističe se po velikoj heterogenosti socioekonomske preobrazbe. U njemu nalazimo sva četiri tipa socioekonomske preobrazbe. Općine s jačim centrom rada inaju A, a izoliranije D tip preobrazbe. Slična obilježja ima istočni sektor Istočne Hrvatske (Baranja, istočno-slavonska ravnica i Srijem). Najniži stupanj preobrazbe ima zapadni

0 100 km

Sl. 5. Tipovi socioekonomske preobrazbe Republike Hrvatske po županijama 1991. (Tipovi A, B, C, D, prema tab. 1).

Fig. 5 Types of socioeconomic reformation during 1991 according to counties in the Republic of Croatia. (Types A, B, C and D, according to Table 1).

Sl. 6. Tipovi socioekonomske preobrazbe Republike Hrvatske po općinama 1991. godine (Tipovi A, B, C, D, prema tab. 1).

Fig. 6 Types of socioeconomic reformation in the Republic of Croatia during 1991 according to municipality (Types A, B, C and D, according to Table 1).

sektor istočne Hrvatske, odnosno istočni sektor sjeverozapadne Hrvatske. Radi se, dakle, o zapadnoj Slavoniji, Podravini, Kalničkom prigorju i Lonjsko-čazmanskoj zavali. U ovim krajevima većina općina ima nadprosječni udio poljoprivrednog stanovništva i ispodprosječni stupanj zaposlenosti. Pri tome valja konstatirati da navedeni krajevi imaju slabo razvijenu mrežu centara rada.

Navedena podjela regionalnih razlika socioekonomske strukture ne može se svesti na stroge mede, kako većina geografa obično teži. To je razumljivo stoga što proces

socijalnog i ekonomskog restrukturiranja relativno brzo mijenja strukturu. Pored toga treba naglasiti da vodeću ulogu restrukturiranja imaju gradovi, odnosno centri rada.

Navedene regionalne razlike socioekonomske strukture Hrvatske traže, dakako, adekvatno objašnjenje. Detaljnija objašnjenja navedene regionalne strukture ovom prilikom nisu moguća. Za njih treba više prostora i detaljnijih analiza. No, ukazat ćemo na osnovne premise objašnjenja.

Objašnjenja postojećem stupnju socioekonomske preobrazbe i regionalnih razlika Hrvatska treba, svakako, tražiti u dužem procesu socioekonomskog restrukturiranja. Pri tome treba uzeti u obzir značenje prirodne osnove i prirodne resurse, mogućnosti njihovog iskorištavanja, te djelovanje socioekonomskih faktora i procesa. Posebno treba uzeti u obzir značenje pojedinih globalnih procesa, kao što su industrijalizacija i urbanizacija. Industrijalizaciju i urbanizaciju treba sagledavati kao kauzalno-kumulativni proces čije posljedice su polarizirani razvoj.

Primorska Hrvatska pokazuje, kako je rečeno, viši stupanj socioekonomske preobrazbe s malim prostornim razlikama. Objasnjeno za to treba tražiti u dužem procesu prestrukturiranja, koji je bio uspješniji djelovanjem dvaju grupa faktora. S jedne strane je to krška, tlo siromašna prirodna osnova sa slabim mogućnostima agrarnog iskorištavanja, a s druge je litoralizacija, koja je zahvaljujući razvoju pomorskih djelatnosti, industrije i turizma potakla socijalno restrukturiranje i druge procese.

Socioekonomsko restrukturiranje unutrašnje Hrvatske počivalo je na nešto drukčijim osnovama. Veće mogućnosti agrarnog iskorištavanja jače je vezalo stanovništvo za obradu zemlje. Industrijalizacija kasnije je počela i nije bila jačeg intenziteta. Socijalno prestrukturiranje bilo je slabo, često nepotpuno i ograničeno na okolice jačih centara rada. Pored toga, urbano bazirana industrijalizacija uvjetovala je polarizirani razvoj s jakim ruralnim egzodusom. Zbog takvog načina preobrazbe unutrašnja Hrvatska daje dojam stanične strukture.

Na kraju se još mora naglasiti da su za navedene socioekonomske strukture vezane određene interakcije i procesi koji, opet mijenjaju postojeće strukture.

ZAKLJUČAK

Republika Hrvatska ima danas složenu socioekonomsku strukturu s naglašenim regionalnim razlikama. Analiza socioekonomske strukture, uzimajući u obzir dvije relevantne varijable: udio poljoprivrednog stanovništva i zaposlenih radnika van vlastitih zemljišnih posjeda, njihove međuzavisne odnose, pokazala je da se Hrvatska može diferencirati na regije različitog stupnja socioekonomske preobrazbe. Po stupnju socioekonomske preobrazbe izražene su, prije svega, razlike između primorske i unutrašnje Hrvatske.

Primorska Hrvatska ima viši stupanj i u cjelini homogeniju socioekonomsku preobrazbu. U okviru nje Sjeverno primorje je homogenije od Južnog primorja (Dalmacije). U potonjoj u tom smislu najhomogenija je Srednja Dalmacija, dok su Sjeverna i Južna heterogenije.

Unutrašnja Hrvatska doživjela je niži stupanj socioekonomske preobrazbe. Viši stupanj preobrazbe imaju općine s jačim centrima rada. Zbog toga je unutrašnja

Hrvatska po stupnju preobrazbe heterogenija s karakteristikama stanične strukture. Bez obzira na to moguće je diferencirati na nekoliko dijelova. Zapadna polovica Sjeverozapadne i istočna polovica Istočne Hrvatske u cjelini imaju viši stupanj preobrazbe s većim brojem općina nadprosječne preobrazbe. To se odnosi i na dio Like, Kordun i Baniju, kao prijelazno područje, te zapadnu Slavoniju.

POZIVNE BILJEŠKE

- 1) Horologija i horografija su pojmovi izvedeni od grčkih riječi od kojih »choros« znači, ne apstraktni, već konkretan prostor sa svojim cjelokupnim sadržajem (Lukermann, 1961).
- 2) Bahrenberg npr. regionalizaciju dijeli na političku i znanstvenu regionalizaciju. Pod političkom regionalizacijom, koju opet dijeli na »tvrdu« i »mekanu«, podrazumijeva regionalne pokrete čiji cilj je političko ili ekonomsko osamostaljivanje (Bahrenberg, 1993)

LITERATURA

- Bahrenberg G, (1993.): Dimensions of regionalism; u: Dirven, Groenwegen, Hoof, 1993
- Beck H, (1979.): Carl Ritter. Genius der Geographie. Zu seinem Leben und Werk; Reimer Verlag
- Blotevogel H. H, Hrsg. (1991.): Europäische Regionen im Wandel; Duisburger geographische Arbeiten, 9.
- Dirven E, Groenwegen, Hoof, eds, (1993.): Stuck in the region? Changing scales for regional identity; Nederlandse Geografische Studies, 155
- Friđanović A. M, (1992.): Promjene u dinamici stanovništva Hrvatske 1981–1991. kao funkcije urbanizacije; Geografski glasnik, 54, Zagreb, 1992.
- Giddens A, Turner J, eds, (1987.): Social theory today; Polity Press
- Gilbert A, (1988.): New regional geography in English and French-speaking countries Progress in Human Geography 12
- Hartshorne R, (1939.): The Nature of Geography; Annals of the AAG, Vol. 29
- Hauer J, Hoekveld G, eds, (1993.): Moving Regions; Nederlandse Geografische Studies 266
- Holmen H, (1995.): What's and what's regional in the »new regional geography«; Geografiska Annaler, 77, B, 1
- Johnston R, J, Hauer J, Hoekveld G, eds, (1990.): Regional Geography; Routledge
- Lukermann F, (1961.): The Concept of Location in Classical Geography; Annals of the AAG, 51
- Paasi A, (1986.): The institutionalization of regions: a theoretical framework for understanding the emergence of region and the constitution of regional identity; Fennia, 164, 1
- Paul I. J, ed, (1989.): Post-war development of regional geography; Nederlandse Geografische Studies, 86
- Peet R, Trift N, eds, (1989.): New models in geography. The political-economy perspective; Hyman
- Pohl J, (1993.): Regionalbewusstsein als Thema der Sozialgeographie; Münchener Geographische Hefte, 70
- Terlouw C. P, (1992.): The regional geography of the world-system; Nederlandse Geografische Studien 144
- Trift N, (1991.): For a new regional geography 3; Progress in Human Geography, 15,4
- Vidal de la Blache P, (1911.): Les genres de vie dans la géographie humaine, Annales de Géographie XX
- Vresk M, (1980.): Tipovi urbanizacije općina SR Hrvatske; Spomen zbornik o 30. obljetnici GDH, 1947–1997; Zagreb

SUMMARY

Regional Structure of Croatia
Socioeconomic Basis of the Structuringby
Milan Vresk

In this paper the author has attempted to carry out regionalization of Croatia on the basis of socioeconomic characteristics, in accordance with studies on «new regional geography». In order to determine the level of socioeconomic reformation he analyzed two variables and their mutual relation, i. e. the share of the agricultural population in the total population and the share of workers employed outside their own agricultural smallholdings in the total active population. Analysis was performed in new municipalities and administrative towns.

The author first analyzed the share of the agricultural population according to municipalities. He established that the share of the agricultural population in the total population in 1991 was 9.1%. However, the share of the agricultural population ranged from 0.21% to 68.9% (Fig. 1). Standard deviation amounted to 15.4%. Regional differences were determined by calculating the annual deviation from the average in the share of the agricultural population for one or more standard deviations (Fig. 2). This procedure was also repeated for the share of workers (Fig. 3). In this way the author was able to determine regional differences in the level of employment (Fig. 4).

The author then analyzed the mutual relation between the shares of the agricultural and employed population, which resulted in four types of socioeconomic reformation (Table 1). Type A shows the highest level of reformation, which occurred in those counties and municipalities in which the share of the agricultural population was lower and the level of employment higher than the average for the country. Types B and C are transitional types, while type D shows the lowest level of reformation, which occurred in municipalities with above average level of deagrartization and above average levels of employment.

By analyzing the maps of counties and municipalities according to the level of socioeconomic transformation regional differences were determined. The socioeconomic map of counties (Fig. 5) showed that according to socioeconomic reformation Croatia can be divided into coastal and inland Croatia. The map of municipalities enabled more detailed regionalization.

The reasons for the above regional differences can be connected with disproportional dynamism of the socioeconomic structuring, which was not carried out uniformly in some areas of Croatia because of the natural conditions of economic growth and social factors. Coastal Croatia is a Karst region with little fertile land and other natural resources. The poor possibilities for agrarian utilization encouraged the process of socioeconomic structuring which stimulated the development of maritime activities, industry and tourism.

The socioeconomic structuring of inland Croatia rested on rather different foundations. Here, the greater possibilities for agrarian utilization stimulated the population to cultivate the land. Industrialization, which occurred later, was not intense. For this reason social structuring was poor, often incomplete and restricted to the outskirts of large towns.

Primljeno: 5. listopada 1995.

Received: October 10, 1995.